

Может быть, не на горе -
На счастье
Ты однажды судьбою мне дан?..
В этот период образы природы только подчёркивают его
состояние разочарования, потери, боли:
Голубеет осеннее поле,
И чернеет ветла за рекой.
Не уйти от навязчивой боли
Даже в этот прозрачный покой.

Таким образом, этот этап характеризуется детальным раскрытием отношений героя с «малой родиной», которая отчётливо разделяется на две составляющие: «деревенскую» (природную) и «городскую», и поиском жизненной устойчивости через поэтизацию её пространства.

В 1980-е годы образ «малой родины» последовательно развивается, продолжая ранее обозначенные темы и мотивы. А.Жигулин дополняет и уточняет свою модель мира, постепенно приводя её к логической завершенности. В 1980-е годы природный мир «малой родины», сохраняя всё ранее обозначенное, поднимается на уровень религиозного сознания. Весь мир просвещён религиозными образами и символами: «Ворон кружится, / Но ясная всходит заря Светится лик золотой / Нерукотворного спаса», «Перепёлка над пшеничным полем / И вечерний предзакатный лес. / Словно звон далёких колоколен / Тихо разливается окрест. / Тихий звон неведомо откуда...».

Прикосновение к природному, вечному миру для лирического героя равноценно общению с Богом. О «Родине» А.Жигулина А.Истоги́на пишет: «Это синоним и символ Абсолюта, которому поэт любовно и прямо-таки молитвенно поклоняется ... Это символ и синоним Бога, которого из известное время нельзя было назвать открыто» [2:60]. Несмотря на то, что А.Жигулин был истинно верующим христианином, в лирике он приближается к традиционной религиозной философии Востока, обожествляющей само пространство:

Осинники да чёрные стога.
Забор нависшей над обрывом дачи.
Да синим льдом обмёрзли берега.
И белый луг ветлою обозначен.

В 1980-х годах природный мир «малой родины» в лирике А.Жигулина поднимается на высшую ступень в системе ценностей человека, всецело ей принадлежащего, она заключает в себе весь смысл его жизни.

Однако уже в середине 1970-х лирический герой А.Жигулина иногда выходит за её границы. В лирике отдельными вехами появляется «неворонежская» земля: Архангельск («Архангельское»), Рига («Рига»), Суздаль («Суздаль»), Владимир («Ах, как весело листья летят...»). Меняются и пейзажи. Но в 1970-е годы образ «малой родины» и её природы довлеет над «чужим» пространством, подсознательно видоизменяет мир под привычные каноны, поэтому другие города оказываются похожими на воронежскую зем-

лю, а пейзаж почти полностью повторяет родной край поэта:

Запах дыма и осени.
Листья в зыбкой воде.
Словно золото бросили,
Растеряли в беде

пишет поэт о Риге. Весь мир, несмотря на изменения в географических названиях, с точностью повторяет пространство «малой родины».

В 80-е годы образ чужой земли значительно отличается от детально проработанного образа «малой родины» и создан с гораздо меньшими подробностями. А.Жигулин лишь несколькими мазками намечает общий колорит, составляющий всю характеристику местного пейзажа: «В краю винограда и пальм ... Тоскует в тени кипариса»; «Белый аист на кресте / На побеленной церквушке/ В той молдавской деревушке»; «Беспокойный край балтийский - /И эстонский, и латвийский. /И красавица коса - /Солнце, дюны и леса»; «Ваша литовская ива/ Не переносит солёности /Сохнет, не приживается/ На прибрежном балтийском песке». «Чужой» пейзаж предельно схематичен и условен. Но А.Жигулин делает акцент не на самом пейзаже (пейзаж лишь раздвигает пространственные границы родины) - а на ощущении земли лирическим героем и его отношении к ней.

А.Жигулин уже не строит антитезы «свое - чужое», как в 1960-е годы, не только обозначает родные детали на «чужой» земле, но и знаки «чужого» пространства проникают на родную землю.

Таким образом, основное направление поиска третьего этапа (1980-90-е годы) связано с закреплением человека в большой истории (мотивы преемственности и памяти, осуществляющих связь времён). Третий период лирики А.Жигулина логически завершает единую концепцию мира и человека: лирический герой полностью совпадает с миром (как гармоничная часть одухотворенного пространства и времени, истории) и самим собой (прятие своего положения в мире).

Таким образом, излюбленные пейзажные мотивы, так или иначе повторяющиеся в большинстве жигулинских стихов - тишина полей, весенний или осенний холод, дым, застилающий даль, чёрные сырые деревья, сухая полынь, ветер, треплющий кусты, скупые холодноватые краски рябины или зари («Вот уж белыми метелями...», «О, Родина! В неярком блеске...», «Деревья с чёрными грачами...», «Иду в полях. Куда - не знаю...», «Вот и снова мне осень нужна...», «Тихое поле над логом...», «Опять в полях светло и пусто...», «Белеет зябь морозными ожогами...», «Голубеет осеннее поле...», «Знакомый край с морозной далью...», «Качается мёрзлый орешник...»).

Русская природа, пустынная и печальная, обдающая душу «чистым целительным холодом», - главная тема лирики Жигулина, отличающаяся удивительным постоянством пейзажных мотивов, простотой и устойчивостью их сочетания.

Литература

1. Жигулин А. Стихотворения. -Москва: 2000.
2. Истоги́на А.Я. Цветущий терновый венец: Творчество А.Жигулина. / А.Я.Истоги́на. -Москва: 2000.

Мақола А.Жигулиннинг пейзаж лирикаси хусусиятларига бағишланган. Муаллифларнинг таъкидлашича, шоир ижодининг биринчи даври «синов даври» лирикаси бўлиб, унда асосан икки мавзу: камок лагери ва уруш акс эттирилган. Унинг ижодининг иккинчи даврида лирик қахрамоннинг «кичик ватан» га бўлган муносабатининг характери нозик ифодаларда очиб берилди. Бу мавзу икки туркумга бўлинади-табиий (кишлоқ ҳаёти), шаҳар ҳаёти. Шоир ижодининг учинчи даври олам ва инсоннинг мантқан бирлик сифатида намоён бўлиши концепцияси билан яқунланади.

В статье рассматриваются особенности пейзажа А.Жигулина. Авторы отмечают, что первый период творчества представляет собой «лирику испытаний», базирующуюся на двух темах: лагерь и война. Второй этап характеризуется детальным раскрытием отношений героя с «малой родиной», которая отчётливо разделяется на две составляющие: «деревенскую» (природную) и «городскую». Третий период лирики А.Жигулина логически завершает единую концепцию мира и человека.

The article deals with the features of A.Zhiguli's landscape. The authors emphasize that the first period of the creation is "the poetry ordeal" based on two themes: the camp and the war. The second stage is characterized by a detailed disclosure of the relationship of the hero with the "homeland", which is clearly divided into two components: the "village" (natural) and "urban." The third period of A.Zhiguli's lyricism logically completes the unified concept of the world and human.

ҚАРАҚАЛПАҚ ДӘСТАНШЫЛЫҒЫН РАҶАЖЛАНДЫРЫҰДА С. НУРЫМБЕТОВТЫҢ КӨРКЕМ ДӨРЕТІҰШИЛІК ХЫЗМЕТІ

Е.Е.Алланазаров - филология ылымлериниң кандидаты

Г.Абибуллаева -Қарақалпақ тили хәм әдебияты факультетиниң 4-курс талабасы
Әжинияз атындағы Нөкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: достон, миллий эпик фольклор аңғаналари, фольклор, пейзаж лирикаси, поэзия, композиция.

Ключевые слова: дастан, национальные эпические традиции фольклора, фольклор, ландшафтная поэзия, композиция.

Key words: dastan (epos), national epic- traditions, composition of folklore, folklore, landscape, poetry.

Ерте дәуірлерден - ақ белгилі болғанындай Алпамыс, Едиге, Қырық қыз, Қоблан, Мәспатша хәм т.б. қарақалпақ қахарманлық дастанларында көркем сүретлеудің, көркем пикирлеудің миллийлигимизди көрсетип, әдеп-икрамлылыққа бай

өзгешеликеримизди билдирип туратуғын белгилері айрықша орында болып, зейинди ашады. Оларда халық турмысын, рухый байлығын, ұатан сүйиушилигин билдирип туратуғын, жауыз күшлерге қарсы әдалатлы гүресе алатуғын қахар-

манлықтарын сүүретлеп ғана қоймай, ал тәрбиялық мораллық қасиеті айрықша орынды ийелеп туратуғынлығы менен ажыралып турады. Көркем баянлауларында, конструкциялық құрылысында тек әңгіуайы гүррин жүритіу емес, ал пейзажлық бай сүүретлеулер, қахарманлардың эмоциональлық өз-ара қатнасықтары психологиялық жақтан құрамалы болып келеді. Композициясы құрамаласып, ұақыялардың ізбе-излиги бирин-бири толықтырып, кульминацияға, солай етип тийкаргы шешимге бағдарланып, белгилі бір максеттің орынланыуына жақынласа береді. Дәстанларымыздың тағы бір айрықшалығы – ол да болса тәрийп, тәрийплеу одасының күшшилиги болып табылады.

Қарақалпақ халқының әдебияты өзинің теңи-тайы жоқ мийраслары ең күшли, ең қудиретлі фольклорлық дәстаншылығы менен басқа халықтардан ажыралып турады. Оның миллийлиги ерте дәуірлерге барып такалады. Қарақалпақ жазба әдебиятының, соның менен бирге дәстаншылық жазба дәстүрлердің кәлиплесіуінде аўызеки әдебияттың, бақсы жыраулардың қыссаханлардың атқарушылығы менен эпикалық жанрдың раўажланыуы арқалы жаңаланып, толысып барыуында, бир неше дәуірлерді қамтып алған десек қәтелеспеймиз.

Қарақалпақ дәстаншылығы дәстүрлеринің спецификалық раўажланыуына нәзер тасласақ, фольклорлық шығармалар менен жазба дәстан дәретіушилиги арасында бир пүтін эпикалық дистанция, узақ әсірлер, хәзирги заманға сай мазмунла-сыуы көркем сүүретлеудің мәнилик хәм реалисттик эстетика-ның, реалисттик поэтиканың кәлиплесіуіне ерисилді. Әдебиятты алым В.Я.Пропп: «Аўызеки әдебиятты фольклор менен салыстыруға болмайды. Себеби, фольклорлық шығарма авторлар жәмәетинің яғный, импровизаторлардың, ертекиш-лердің, ақындардың күши менен жаратылған дәретіуши-ликтің жемиси. Ал аўызеки дәретпе индивидуальлық түс-никтің арқасында жаратылған дәретпе,-деген пикирді алға сүрпін, Гомердің Илиада ямаса Одиссея шығармаларын фоль-клорлық дәретпе деп есаплау кимнің басына келиуі мүмкін» [1:77] деген пикирді билдиреди. В.Г.Белинский болса Гомер-дің дәретіушилиги туұралы айтып: «Его художественный гений был плавильной печью, через которую грубая руда народных преданий и поэтических песен и отливоков вышла чистым золотом», - деп жоқары бахалайды. Қарақалпақ дәстаншылығында да антик дәуірге тән жазба дәстаншылық болмағаны менен (болған болыуы да мүмкін), болса да бизге жетип келмегени менен тарихый тулғалардың (мысалы, Тума-рис хакында аңыз, Едиге, Орманбет бий, Дәулетиярбек дәстанлары хәм.т.б.) қахарманлықтары тийкарында жаратылған дәстанлар бар.

Қарақалпақ дәстаншылығы өзинің ерте дәуірлерден кәлип-лесип, мәнилик хәм структурасының кәлиплесип, теренлесип барыуы менен бирге пүткил әдебий жанрлар менен тарихый жақтан тығыз байланыслы болып, тууылған жер, инсан тәғди-ри менен сыбайлас, халқына деген мухаббаты шексиз хакыйқы патриотты тәрбиялаудай қасиеті менен ажыралып турады.

Усындай бай миллий әдебий мийрасларымыздан суўғарылған, бай тәжірийбе арттырып, миллийлик тийкарында дәстаншылықтың жаңа жеке авторлық пенен дәретіушіне үлес қосқан сөз шеберлеримиз бенен мақтанамыз. Доцент М.Бекбергенова: «...пүткил жер жүзилик әдебий байланыстар барған сайын күшейип атырған дәуірде миллий әдебиятта ре-ализмнің раўажланыуына тек фольклор емес, ал басқа халықтың әдебияты да тәсір жасауы мүмкін» [2:11],-деп пикир билдире-ді. Бул пикирді есапка алып XX әсирде жасаған халық шайырлары Аббаз Дабыловтың, Садық Нурымбетовтың, Аяпберген Муўсаевтың, Тилеуберген Жумамуратовлардың дәретіушилигине нәзер аўдарсақ, дәстаншылық дәстүрлеринің тийкарында оны байытып, жаңаша түс алдырып жаратқан дәстанлары өз алдына миллий мийрас сыпатында көзге тас-ла-нуында басқа халықтар әдебиятының да тәсири болғанығын көриуге болады. Солардың бири, усындай сыпаттағы дәстаншылықты раўажландыруға үлесін қосқан халық шайырларынан Садық Нурымбетовтың дәретпелери айрықша есапланады. Оның «Ханаласлар», «Бахтияр», атлы шығармала-

ры XX әсир қарақалпақ поэзиясындағы бай патриотлық лиризм менен суўғарылған дәстаншылықтың ең әжайып үлгілери бол-ды. «Ханаласлар» дәстаны ландшафтлық поэзия менен байытылып, Нөкистин дөгерек әтирапындағы елатлы жерлерді толық келтирип басланады хәм сүүретленген ұақыялардың композициялық элементлери бир қәлипте шыңжырланып ке-линген.

Арзыулы Әмиў бойында...

...Нөкис деген қоныс бар,
Нөкистин кубла маңлайы,
Тахиятас, Шоқай маңлайы,
Хожели сыбай шалғайы,
Қабырға қасы Қаттағар,
Қапталдан таушық Төк қарар...
Ақ шорлақлы Ашшы көл... [3:5]

Дәстанның усылайынша басланып, оқыушыны Нөкис хәм оның әтирапы менен таныстырып баслауы, халық дәстанла-рындағы үлгілер, дәстүрлер сақланған хәм сүүретлеу құралла-рынан күшли индивидуальлық шеберлик пенен пайдаланыуы оқыушыны зериктирмейді. Себеби, шайырда Бердақ бабамы-здың жүрегинің тилсими бар көркем сөз устасы екенлигин дәлиллеп, экспрессивлик мәниге ийе сөзлерді шеберлик пе-нен таңдауда күшли дәретіушилик көрсеткен. Сондай-ақ, төмендегі мысалда:

Палұан полат сүйекли,
Сақалы сулыу тек оның.
Қауын қақтай етлери,
Ақ кеуилли хасыл жан,
Қаллаш деген лақабы ...

Шашағындай мәккенің,
Таза гүриштей тислери,
Омырауы шүлендей
Ақ кеуилли хасыл жан,
Қайсар деген өз аты...[3:8]

деп дәстаннан келтирилген мысалда барлық дәстанларға тән дәстүрлер пайдаланылып, оған жаңаша әхмийетке ийе болған поэзиялық қатарларды пайда етип, дәретіушилик пенен жол ашып, тарихый дәстүрді тағы да теренрек раўажландырған. Профессор М. Я. Поляков хәр қыйлы әдебий жанрдағы көркем дәретіушиликтің әхмийетли хәм ең зәрур мәселелерін талқы-лап: «Поэтический объект строится на границе двух типов художественного мышления – традиция и современности, поэто-му сквозь новый тип художественного воссоздания мира в про-изведении просвещает то, что вошло в сознание автора как ценностное и антиценностное наследие прошлого [1:346], - деп пикир билдиреди. Демек, көркем сөз ийесинің поэтикалық шығармасындағы («Ханаласлар» дәстаны мысалында алсақ) тарихый хәм жаңашылығына терең мәни берип, салы-стырмалылық пенен дәреткенлигине итибар беріу лазым бола-ды. Солай етип, поэзияда дәстаншылықтың жаңаша түс алып раўажланыуы тарихый дәретіушилик дәстүр менен новатор-лықтың өз-ара тығыз байланысының жемиси екенлигин көре-миз.

Қапыға гелле қыстырған,
Қайсар салған пақсалар
Көз хәситке бурш турған,
Нағысында гүл жанар ...[3:16].

С.Нурымбетовтың «Ханаласлар» дәстаны өзинің тематика-сы, жанрлық өзгешелиги, экспрессивлик-эмоциональлық мәни-лик қурылысының стильлик рәнберенлиги, ұақыялардың ком-позициялық дүзилисинің системаға түскенлиги хәм сюжетлер-дің мотивациясының терең мәнилик бай мазмұны менен хәр тәреплеме ажыралып турады. Дәстанда миллеттер аралық до-слықтың хәр қандай жағдайдағы (ашлық, жоқшылық хәм т.б.) қыйыншылықтарға қарамастан мийтиндей бекемлигин сүүретлеулері арқалы қунлы хәм шығарманың қәдири жоғал-майды. Дәстанда тымсаллық жанрдағы, ертек қахарманлары-ның образлары (пил ашкөз сыпатында, қой еки бау беде болған хакысын сорап келиуі) арқалы сүүретлеулер берилип, шығар-маның қуны тағы да арта түседі.

Әдебиятлар

1. Поляков М. Вопросы поэтики и художественной семантики. -Москва: 1978.
2. Бекбергенова М. Қарақалпақ әдебиятында дәстүр, мийрасшылық хәм көркем аўдарманың айырым әхмийетли мәселелери. -Нөкис: «Билим», 2004.
3. Жәрімбетов Қ. XIX әсир қарақалпақ лирикасының жанрлық қасиетлери хәм раўажланыу тарихы. -Нөкис: «Қарақалпақстан» 2004.
4. Нурымбетов С. Ханаласлар. - Нөкис: «Қарақалпақстан» 1990.

Мақолада халқ шоири С. Нурымбетов «Ханаласлар» достонини яратишда эпик достонлардаги аңғанавий усуллардан фойдаланганлиги, аңғанавий йўллар билан реалистик хәттий янги кирраларининг ёритилиши, шунингдек, халқ шоирлари достонларидан рухланиб ўз шеъриятида чукур фалсафий ва ватанпарварликка, айниқса, халқлар дўстлигига, реал хәттий турмуш тарзи билан боглик туйғуларга бойлиги хар томонлама илмий жихатдан асосланган.

В статье речь идёт об использовании народным поэтом С.Нурымбетовым в создании дастана «Ханаласлар» традиционных обычаев фольклорных эпических дастанов, об освещении реалистических новых граней традиционных обычаев. А также, проводится всесторонний научный анализ данного произведения в котором показаны чувства, связанные с образом реальной жизни с дружбой народов.

SUMMARY